

Reformatoren, biskoppen Peder Thomesen fra Børglum Kloster

Samlet, redigeret og skrevet af Simon Jacobsen 2016

Munken fra Børglum, der blev den første evangeliske biskop i Vendelbo Stift, er ikke kendt af mange i dag, men graver man dybt i historien findes han omtalt i de kirkehistoriske samlinger og gamle aviser. I Bispekrøniken fra 1604, skrev Arild Huitfeldt en kort biografi: *Aar 1537, bleff met de andre Bisper ordinerit til Kiøbenhaffnaffn Iohanne Bugenhagio Pomerano; Her Peder Thomissøn / før en mand udi Børglum / for en Superintendent offure Vendelbo stift / Han bleff siden udi Kong Christian den 3. tid forskaanet i samme sit Embede / Døde.*

Den tyske reformator Johann Bugenhagen indvier Peder Thomesen og de 6 andre evangeliske biskopper ved bøn og håndspåbyggelse den 2. september 1537 i Domkirken, Vor Frue Kirke, i København

Max Andersens relief på Reformationsmonument 1943

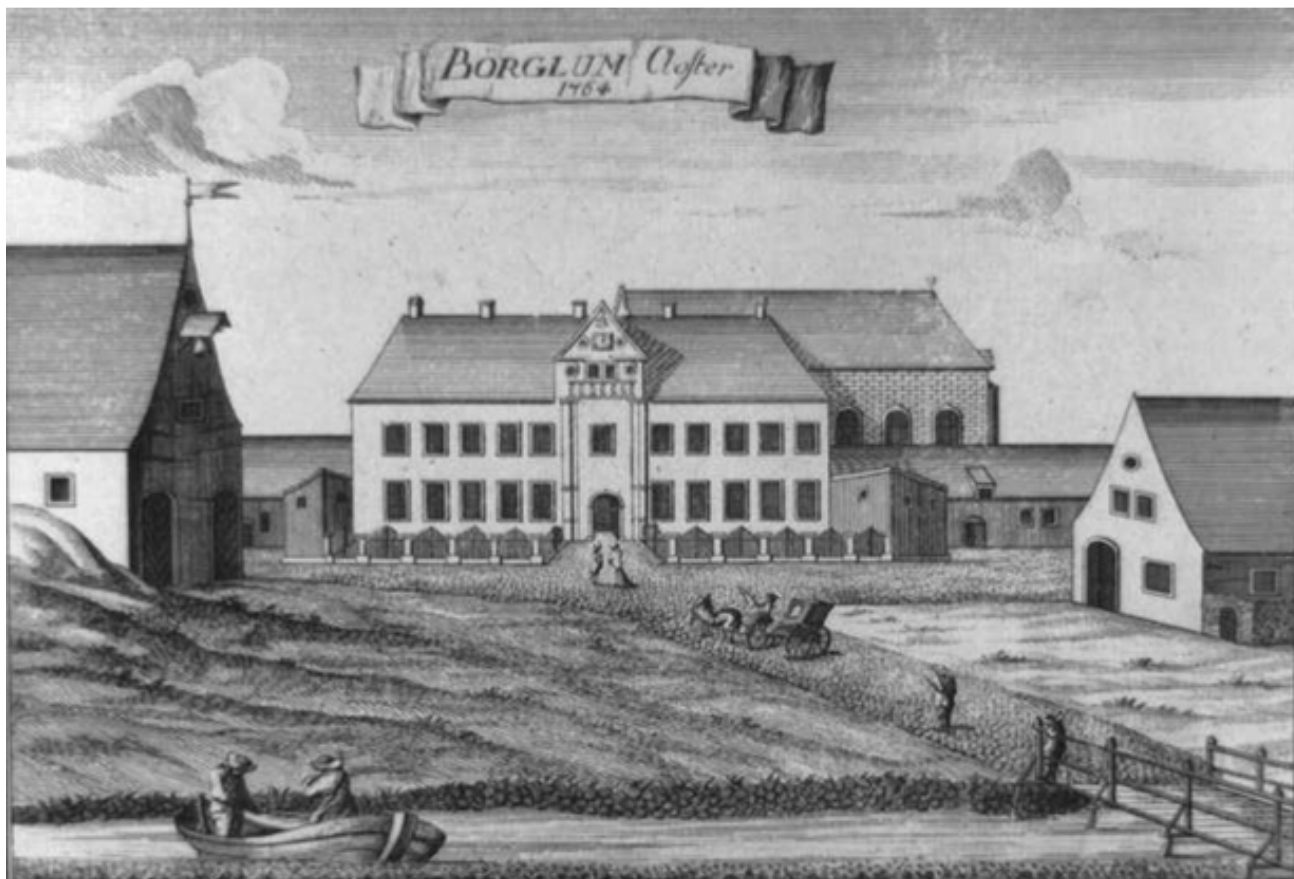
Lutherdommens ypperste forkæmper i Danmark var den fynske bondesøn Hans Tausen. Det var ham, der var bevægelsens åndelige leder. Hans personlige virksomhed indskrænkede sig dog til tre byer: København, Viborg og så Malmø, som også var dansk dengang; de blev udgangspunkter for den nye læres forkyndelse.

På landet kom der vel nok mange steder uro i sindene, og man begyndte så småt at afryste det åg, der af den katolske gejstlighed var lagt på menigmands skuldre. I reglen

var det i Danmark - som i Tyskland - mere udvortes, økonomiske interesser, der gjorde sig gældende, end nogen klar forståelse af de åndelige værdier.

Enkelte egne af landet syntes dog i denne henseende at have udgjort en undtagelse, og hertil må man temmelig sikkert regne Salling. Næsten samtidig med reformationsværkets begyndelse i de ovennævnte byer finder man nemlig på Skiveegnen en lille kreds af unge lutherske præster; det kan være rent tilfældigt, at de har fået deres virkeområde netop dér.

Den mest fremtrædende i denne lutherske præstekreds var Peder Thomesen. Han var født i Vendsyssel omkring år 1500 og trådte først ind i historien, da han i en ung alder blev munk i Børglum Kloster. Munkene levede under meget strenge ordensregler og var pålagt mådehold med levemåden med streng faste hele året. Munkene var pålagt fuldkommen tavshed. Ved midnat skulle hver munk forlade sin celle for at holde bøn, holde andagtsøvelser og studier i prædikentjeneste.

Børglum Kloster 1764. Kobberstik af Alexia von Lode

Kilde: Det Kongelige Bibliotek

Det var ikke just nogen tiltalende kristendom, der blev praktiseret på den tid. Klosterlivet var både i sædeligt og åndeligt forfald. Både bispem og abbeden var i højeste grad moralsk fordærvede og tillod sig uden blunde de skændigste udskejelser. Den

unge munk har sikkert i bispens omgivelser fået et uudsletteligt indtryk af den katolske kirkes indre råddenskab.

Peder Thomesen var en sandhedssøger, og lykkeligvis slap han omsider ud af klosteret i sin hvide munkedragt og drog i 1523 med kongelig opfordring til Wittenberg for at studere. Her blev han indskrevet ved universitetet i slutningen af sommersemesteret, august 1523; han mødte Martin Luther og blev hans husfælle, da han boede i Luthers hus sammen med Hans Tausen og kom således under daglig påvirkning af den store reformator.

I disse år samledes en flok unge danske mænd, der siden blev reformationens bannerførere i Danmark. Hans Tausen ankom til Wittenberg i maj måned 1523; han blev senere kendt som "den danske Luther". Tausen og Thomesen sluttede et inderligt venskab. I Martin Luthers umiddelbare nærhed færdedes også den landflygtige Christian den Anden sammen med de mænd, der havde sluttet sig til ham; han boede hos en af Luthers venner.

Wittenberg 1536 hvor Peder Thomesen studerede på universitetet i 1520'erne

Foto: Wikipedia

På grund af rigsrådets modstand mod Luthers lære var han nødt til at rejse tilbage til Danmark i 1524, så han erhvervede ikke magistergraden i Wittenberg. Han vendte hjem fra udenlandsfærden som fuldblods lutheraner. Thomesen blev en af reformationens ivrige talsmænd, hvorfor han blev smidt ud af Præmonstratenserordenen, hvilket ikke gjorde så meget, for han var færdig med munkelivet.

En af datidens fremtrædende og indflydelsesrige mænd, rigshofmester, adelsmand og godsejer Mogens Eskilsen Gøye, viste synlig sympati for Lutherdommen. Han havde ikke kunnet finde sig til rette under den katolske kirkes former, og derfor ansatte han en privat huspræst. Denne stilling fik Peder Thomesen, som samtidig skulle være lærer for nogle af hans mange børn. Gøye ejede Clausholm Slot og var lensmand på Skanderborg Slot, hvor han boede. Senere sørgede Gøye også for, at Thomesen blev sognepræst på Salling, da han i 1528 blev kaldet til præsteembedet i Junget og Thorum i det

nordøstlige hjørne af Salling. Thorum var dengang hovedsognet, hvor præsten havde sin bolig. På samme tid har han sikkert giftet sig med Anne Lauritsdatter.

Junget og Thorum præstegård i sognene hvor Peder Thomesen var sognepræst

Foto: Sundsøre Lokalhistoriske Arkiv

Peder Thomesen kom ind i en kreds af evangelisk sindede præster. Begge hans nabopræster, navnebroderen Peder Thomesen i Grettrup og Thise og Søren Nielsen i Åsted og Selde, sluttede sig til ham som deres leder, og i det nærliggende Oddense og Otting kom Peter Jensen fra Viborg snart til at virke.

Thomesen blev den egentlige leder af reformationsarbejdet i Salling og blev også tillagt forfatterskabet til en fortælling om "Peder Smed og Adser Bonde". Historien er en gendigtning af et tysk protestantiske stridsskrift, satiredigtet: "Ein Gespräch zwischen vier Personen, wie sie Gezänk haben von der Wallfahrt im Grimmenthal" som blev trykt i Erfurt 1523 eller 1524, samtidig med Peder Thomesen opholdt sig i Wittenberg. Han har sikkert bragt det med hjem fra Tyskland og så tilpasset historien til lokale forhold på Skive egnen i 1529-30. Den latterliggør de mange rejser til undergørende helgenbilleder. Grimmental er blevet til Karup Kirke med det undergørende Madonnabillede.

Peder Thomesen havde ikke været præst i lang tid, før vigtige anliggender kaldte ham til København. Det var Herredagen, rigsrådsmøderne i København, fra den 2. juli til 2. august 1530, med religionsforhandlinger, hvor Hans Tausen fremlagde "Den københavnske bekendelse", på latin "Confessio Hafniensis", som indeholdt 43 trosartikler; den er den danske reformations eneste selvstændige bekendelsesskrift.

Efter hjemkomsten fra de stormfulde, men temmelig ufrugtbare forhandlinger i København fik Peder Thomesen svære økonomiske vanskeligheder at kæmpe med.

Bispen, Jørgen Fris, der ikke havde noget godt øje til sine lutherske præster, gjorde nemlig fordring på en del af præstegårdens jord under forehavende af, at den tilhørte bispestolen. Lignende krav fremførte han over for to andre lutherske præster.

De tre præster henvendte sig da til landsdommer Jens Hvas i Nørrejylland, og han fik udvirket hos kongen, at sagen måtte blive udsat, indtil "hans nåde" selv kom på den kant af landet. Bispen vidste imidlertid temmelig godt, at kom Frederik den Første til at afgøre spørgsmålet, ville det blive til præsternes fordel. Allerede før den tid havde kongen givet Thorum-præsten og måske også de andre et såkaldt "Beskærmelsesbrev", hvorved de blev fritaget for de sædvanlige skatter m.m. Kongen havde ved mange lejligheder vist sin forkærlighed for de lutherske "kættere". Jørgen Fris besluttede derfor at gøre kort proces og satte sig med magt i besiddelse af den jord, som han mente, var hans.

Kort tid efter døde kong Frederik og blev efterfulgt af Christian den tredje, der sendte ordre til den overmodige Viborg-bisp om, at han skulle give de fattige præster deres jord tilbage. Kongen var lutheraner og var ikke bange for at vise det. I 1536 sendte han en opfordring til borgerne i Viborg om at gribe bispen og føre ham til København. Det var noget, de brave folk ikke lod sig sige to gange. Samme efterår blev han afsat sammen med de andre katolske biskopper.

Kong Christian den Tredje på Herredagen den 30. oktober 1536 i København sammen med de mænd, blandt andet Peder Thomesen, der vedtog reformationens indførelse

Max Andersens relief på Reformationsmonument 1943

Just som Peder Thomesen kunne komme til at virke under trygge vilkår i sit lille landsbyembede, ventede der ham et hverv af en mere storstilet art. Han deltog i forhandlingerne og udarbejdelsen af Kirkeordinansen ved hellig trekongertid 1537, som han også var medunderskriver af den 2. september samme år. Det er den lov, der indeholder bestemmelser om den evangeliske kirke, som i Danmark-Norge blev oprettet ved Reformationen. Kong Christian den Tredje udnævnte Peder Thomesen til superintendent over Vendelbo Stift (Børglum Stift); han blev således den første evangeliske biskop i stiftet. Den tyske reformator Johannes Burgenhagen, der blev kaldt Nordens anden apostel, viede ham til biskop af den 2. september 1537. Man valgte at kalde de evangeliske biskopper 'superintendent', eftersom titel biskop var forhadet, på grund af de katolske biskoppers hovmod og ofte umoralske livsførelse.

Peder Thomesen og de øvrige 6 biskopper aflagde hver især troskabs- og lydigheds ed til kongen, at de ville se på konges ære og gavn, samt fred og roelighed, vise sig flittige og ustraffelige i deres embede, ved at prædike Guds ord rent og uforfalsket, samt forrette sakramenterne efter Kristi indstiftelse, og tilholde enhver præst at gøre det samme i deres menigheder, og at de ville undervise de enfoldige og vankundige udi de enfoldige sandheder i Guds ord. Ligeledes skulle de og have indseende med børnenes skolegang, og at fattiges penge kunne blive udelte til nødtørstige almisse-lemmer: og skulle de i alle ting vis sig upartiske og retsindige, uden at gøre noget for gunst og gave.

Angående embedslønnen fik Peder Thomesen et kongebrev med dette indhold: "At han aarlig skulde oppebære af Kgl. Majestæts Tiende saa meget Korn, som han skal aarligen have paa sit Embeds Vegne; og hvis andet, som han derudover skal have, Penge og anden Del, det skal Mester Henrik Gerkens aarligen fornøje ham af samme Tiende, til saa længe Kgl. Majestæts i andre Maade kan forvise ham, hvor han skal aarligen opbære samme Landgilde og Rente."

Så Peder Thomesen måtte forlade det sted, hvor han havde tilbragt sine første præsteår sammen med sin hustru, Anne Lauritsdatter, og hvor han sikkert havde fået sig en trofast vennekreds. Det har vel også nok været denne omstændighed, som bevirkede, at han foreløbig tog bolig i Nykøbing Mors. Derfra kunne han jo uden store vanskeligheder besøge sine venner i Salling, heriblandt også de præster, med hvem han tidligere delte både godt og ondt. Nykøbing viste sig imidlertid snart at være alt for afsides som bispeby for Vendelbo Stift.

Der lå en uhyre vanskelig opgave for Peder Thomesen som biskop. I Vendelbo Stift var der ingen forberedelser gjort til reformationen. Folket levede endnu i de gamle folder, og så havde der været en voldsom revolution forud for reformationen. Særligt måtte der nu oprettes skoler, hvoraf der så godt som ingen fandtes, og der skulle sørges for de fattige, der tidligere havde haft tilhold i klostrene.

Intet sted kunne der ventes større og sejere modstand end i Vendsyssel; vendelboerne lukker ikke straks op for det nye, der kommer. Det skal undersøges og prøves grundigt, inden det bliver taget for gode varer. Sådan er det nu, og den side af vendelboernes natur var sikkert ikke mindre fremtrædende, da reformationen begyndte at vinde indpas. Så det blev en lang, sej kamp for ham at indføre vendelboerne i den lutherske tro. Peder Thomesen fik også modstand både fra præsteskabet og klostrene.

Vanskelighederne for den nye biskop var mange og store. Det var for det første vanskeligt at få den ham tillagte løn ind - en vanskelighed, som han for øvrigt delte med alle de andre seks nye biskopper.

Disse vanskeligheder menes at have været større i Vendsyssel end de fleste andre steder. Sandsynligvis ikke blot et udtryk for, at befolkningen var fattigere end andre steder i landet, men også et udtryk for den uvilje og modstand, reformationen mødte i landsdelen.

En anden vanskelighed var, at der sad gamle katolske præster i de fleste embeder. Det var ikke let for biskoppen at finde tilstrækkelig mange kvalificerede evangeliske præster, selv om det ikke var store fordringer, der stilledes til kvalifikation. Mange sogne blev derfor også længe besørget af katolske præster, der ikke alle var lige så hellige som evangeliske præster.

Om de vanskeligheder, han kunne komme ud for, berettes det, at præsten i Mov, der lå under Viborg Stift, voldte en uophørlig uro i det tidligere Dronninglund Herred. Præsten hed Ole og var en præsteviet broder fra Mariager Kloster, der ejede det meste af Mov Sogn. Ved siden af sit præsteembede drev han en vidtstrakt forretning med alle slags tryllekunster. Han kunne "lægge skrift i flåer", det vil sige, at han indridsede tegn i de træklodser, der holdt fiskernes garn oprejst i vandet, og straks vrimlede silden ind i garnene. Mest drev han sine forretninger nordenfjords uden for sit eget stift, og dér havde han et støttepunkt hos jomfruerne i Hundslund Kloster ved Dronninglund. Der er beretninger om hans bedrifter i Hals og i Hellevad. Det var umuligt for Peder Thomesen at komme ham til livs, så det var først hans efterfølger, der fik Viborg-bispen til at afsætte Ole fra embedet.

En stor vanskelighed var også tidens råhed, også blandt præsterne. At en præst begik manddrab, var dengang slet ikke nogen uhørt sag, og det var ingen fastsatte love for, hvad der i så tilfælde skulle gøres. Man mente dog, at en sådan præst skulle afsættes.

I april 1539 samledes fire af de nye biskopper, deriblandt Peder Thomesen, med Dr. Johannes Bugenhagen i Nyborg for at forhandle om, hvad der var at gøre. Et andragende til kongen om, at der måtte skaffes udveje til gennemførelse af Kirkeordinansens bestemmelser, blev udfærdiget. Der måtte sørges for, at skolerne blev forsynet med de nødvendige midler, at de fattige på hospitalerne blev forsørget, og at præsterne kunne nyde de rettigheder, der tilkom dem.

Meddelelse fra kong Christian 3. til biskop Peder Thomesen

Kongelig meddelelse givet til Hr. Peder Thomesen, første evangeliske superintendent i Vendelbo Stift, angående den gejstlige orden, den 28. august 1540:

I og med at højbårne første og stormægtigste herre, hr. Christian med Guds nåde Danmarks, Norges etc. konge, vor nådigste herre, nu med hans kongelige majestæts bud, som her nu til stede er, har overvejet og givet svar på det ærinde, som hr. Peder Thomssen i Vendsyssel Stift nu skriftligt har overdraget hans kongelige majestæt.

Først skal det fra superintendentens side kræves, at de præster i Vendsyssel Stift, som på samme måde, som det gøres i Viborg Stift, vil drive gæstgiveri, efter hans kongelige majestæts ønske skal ansøge om dette skriftligt eller mundtligt hos hans nådes befalingsmand Axel Juel, så at det går tilbørligt til.

Samme superintendent er medgivet skrivelse til Niels Lange, forstander på Dueholm Kloster, om at han skal opbygge og færdiggøre huset til hospitalet i Nykøbing og opretholde hospitalet i overensstemmelse med hvad han tilforn er blevet enig med Henrik Rantzow og superintendenten om.

Endvidere er han medgivet skrivelse til borgmester og råd i Nykøbing Mors om, at de skal lægge gilddegodset sammen med hospitalet, i overensstemmelse med hvad man også tilforn er blevet enig med Henrik Rantzov og superintendenten om.

Også Ejler Lykke er blevet overbragt en skrivelse, hvoraf det fremgår, at han på sin svogers vegne skal sørge for, at der i de tre sogne ikke må anvendes kapellaner, som ikke forinden er blevet undersøgte og udspurgte af superintendenten, hvorved hans kongelige majestæt ikke selv behøver stå for ansættelsen af de kapellaner, som er egnede og som vide at prædike Guds ord rent og klart.

Samme superintendent er medgivet skrivelse til Axel Juel, hvoraf det fremgår, at han har berettet for hans kongelige majestæt, hvorledes der i Vendsyssel Stift skal være mange forløbne munke og andre falske prædikanter, som prædiker og hemmeligt forfører og omvender den fattige, simple almue. Derfor har hans kongelige majestæt indtrængende befalet Axel Juel at føre flittigt og omhyggeligt tilsyn med, at sådanne falske og ugudelige mænd ikke tilstedes at opholde sig og have deres gang i stiftet, og at han forviser og bortjager dem.

Axel Juel skal også på hans kongelige majestæts vegne enten opbygge eller færdiggøre gården i Hjørring for superintendenten, eller også på et andet sted stille ham en gård til rådighed, som han selv og hans efterfølgere som superintendenter til alle tider kan bo og opholde sig i.

Axel Juel skal også komme overens med superintendenten i stiftet og overføre ham hans løn og midler til livets opretholdelse, således at han får dem til tiden og i rette omfang.

Med hensyn til de sogne, som endnu tilhører klostre eller er forlenede til riddermænd, ønsker hans kongelige majestæt, at der afventes med afgørelse, indtil hans nåde selv kommer til Nørrejylland og så kan erfare, hvilke personer der er i besiddelse af disse len, og selv se disses skøder og herefter alt efter omstændighederne kan handle derefter og træffe beslutning i samme sager.

Om skolemestres og elevers underhold. Axel Juel skalsammen med superintendenten drage til alle købstæderne i stiftet og finde ud af, hvor meget gilddegods, altergods og anden indkomstkilde i byen der findes, som der ingen arvinger er til, og som er så værdifuldt, at der deraf kunne grundlægges og stiftes skolars, læreres og elevers underhold. I så fald skal de kalde borgmester og råd i hver købstad til sig og vurdere samme gods og siden sælge det til borgerne til evigt eje, dog således at der pålægges disse en årlig afgift og grundskyld til evig tid. Af denne afgift skal der tilkomme og tilsikres lærere og elever i hver købstad et tilbørligt underhold, således at de og deres efterkommere til evig tid deraf kan have deres opretholdelse. Dette skal de lade udfærdige med seglforsynet kontrakt om. Hvis der siden er midler til overs, skaldisse anvendes til og tilgå hospitalerne til de fattiges underhold.

Givet på KØbenhavns Slot torsdagen efter Sankt Batholomæi dag år 1540. Majestæts signet.

Lensmand (stiftamtmand) Axell Juell på Aalborghus havde et par dage foringen også modtaget et brev fra Kong Christian 3., det er dateret 26. august 1540, som der er nævnt i ovennævnte brev.

Hvorvidt biskop Thomesen fik gennemført det som kongen pålagde ham, vides ikke, ligeledes findes intet nedskrevet om reformationens-arbejdet som han fik gennemført rundt om i stiftet vides. Der er beskrevet, at han med held enkelte steder fik skolevæsenet fremmet, bl. a. fik han i Nykøbing Mors skaffet midler til en skole, idet det lykkedes ham dog at få Dueholm Kloster flyttet ind til Nykøbing og omdannet til latinskole.

Det var generelt meget vanskelige forhold Peder Thomesen blev konfronteret med i Vendelbo Stift. Han har haft sit hyr med at bringe orden i de mange udfordrende opgaver. Navnlige hans gamle ordensbrødre på Børglum Kloster havde han mange sammenstød med. Derfor opgav han kampen og tog han sin afsked efter godt ti år som biskop, i 1548. Han var kørt fast og orkede ikke at passe bispeembedet længere.

Han blev efterfulgt af Dr. Oluf Chrysostomus 1548-1553, der residerede i Hjørring.

Mindesten for biskop Peder Thomesen i Sct. Knuds kilde, Hjørring

Foto: Cai-Erik Andersen 2016

Derefter fik han af kongen overladt Haverslev og Bejstrup kirker i Han Herred, som det fremgår af følgende Kongebrev: "Hr. Peder Thomissen, Superintendent udi Vendelbo Stift, fik Livsbrev paa Haverslev og dens Annexkirke og der tilmed Kronens Part af Tienden over alt forskrevne Sogne at have, nyde, bruge og beholde kvit og fri uden at Tyngge; dog saa at han skal altid besørge samme Kirker med gode Sognepræster, som kan gjøre Sognefolket, baade inden Kirken og uden, den Rettighed med Prædiken og anden Gudstjeneste efter Ordinansens Lydelse. Cum inhibitione solita. Datum Kolding Mandagen post dominicam vocem Jucunditatis Åar etc. 1548."

Haverslev og Bejstrup hørte til de anseeligere sogne i stiftet. I Præstegården fandtes et Barfred, en gæstehus for kongerne, når de rejste rundt i landet. Efter at efterfølgeren i bispeembedet var tiltrådt trak Peder Thomesen sig tilbage til Haverslev, hvor han selv overtog præsteembedet. Hans søn, Thomas Pedersen, fik senere kaldet, og hos ham levede den forhenværende biskop resten af sin levetid. Han døde i 1560, og i 1561 kaldtes hans hustru Anne Lauridsdatter for "Hr. Peders efterleverske i Haverslev."

Da Peder Thomesen trak sig tilbage fra bispeembedet, har han muligvis beholdt sin gård i Thisted. En gammel årbog beretter, at "1557 Onsdagen efter Cantate brendte Herr Peder Thomesens Gård i Thisted".

Man må vel nærmest tænke sig Peder Thomesen som en samvittighedsfuld teolog, der gik i sin læremesters fodspor og granskede Biblen flittigt. Men han gør ikke indtryk af at have været nogen kampens mand således som Hans Tausen. I så fald havde han vel ikke så tidligt opgivet bispeembedet. Hans rige erfaring og hans fortrolige forhold til reformationens bannerfører gjorde ham selvsikeren til at indtage en fremtrædende plads i den unge lutherske kirke som en af reformationens fædre i Jylland.

For at bedømme Peder Thomesens teologiske virke må man se på den fortegnelse, hans efterfølger som biskop lod affatte over de bøger, der fandtes rundt om hos præster, som var underlagt ham. Peder Thomesens bibliotek bestod af 18 teologiske bøger - en mellemstor bogsamling efter datidens forhold; i gennemsnit var præsterne ejere af 12-15 bøger. Han ragede op over de øvrige præster i lærdom. Der fandtes nemlig en hebræisk bibel og et nyt testamente på græsk; dem havde ingen andre præster i stiftet. Og så må det ikke glemmes, at han også havde studeret i Wittenberg.

I Sct. Knuds Kilde, Hjørring, blev der i 1909 rejst en række mindsten over betydningsfulde vendelboer, blandt dem reformationens forkæmper i Vendsyssel, Peder Thomesen, der som nævnt var den første evangeliske biskop i Vendsyssel.

Hans halvbror, Peter Lauritsen/Larsen, der ligeledes var munk og var uddannet i Børglum, blev luthersk præst fra 1537 til 1566 i Rakkeby, Harrislev og Sejlstrup ved Hjørring. Efter reformationen giftede han sig og betegnes også som en belæst og erfaren mand.

Kilder: Vendsyssel Tidende den 30. juli 1924 og den 29. januar 1936. Aalborg Stiftstidende den 21. september 1909 og den 26. april 1936. Thisted Amtsavis den 2. januar 1913. Thisted Amts Tidende den 28. og 30. oktober 1936. Skive Folkeblad den 6. november 1903. WikiVendsyssel og Gyldendal - Den store Danske - Aalborg Bispearkiv - Kirkehistoriske Samlinger - Kong Christian den 3. historie.